

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting
Peene, Willem

Citation

Peene, W. (2017, January 12). *Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45480> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peene, Willem

Title: Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting

Issue Date: 2017-01-12

1. Afkomst en kinderjaren

Wat moet men denken van die overheerschende drift, welke sommigen, van kindsbeen bezielt (...) om in de letteroeffeningen en vooral in de Godgeleerdheid, ware 't mogelyk boven anderen uit te munten. Gylieden weet, myne waarde Middelburgers, dat die drift my, van myne jeugd aan, misschien wat al te sterk, beheerde.¹

1.1. Afkomst: 'langzamerhand in den burgerkring gekomen'?

Josua van Iperen werd op 23 februari 1726 te Middelburg geboren als zoon van Jacobus van Iperen en Johanna ter Beek. Over de samenstelling van het gezin is vrijwel niets bekend. In ieder geval had het echtpaar twee kinderen: Josua en Josina. Waarschijnlijk was Josua vernoemd naar zijn grootvader.² Trots was hij op zijn grootmoeder van vaders zijde. Via haar was hij verbonden met een verhaal uit de *Historie der Martelaren*, een destijds voor protestanten bekend boek. Zijn grootmoeder Magdalena Catharina de Smit zou een nakomelinge zijn van Martinus de Smit, van wie verteld wordt dat hij als eerste hervormde prediker van Mechelen vanwege zijn geloof werd opgehangen aan een eik. Van Iperen ging er prat op een afstammeling van deze geloofsheld te zijn. Via deze grootmoeder was hij ook verwant met het patriciërsgezicht Van der Poort en daarmee ook met andere deftige Middelburgse families.³

Frederik Nagtglas (1821-1902), de bekende negentiende-eeuwse biograaf van belangrijke Zeeuwen, beweert zelfs dat Van Iperen afkomstig zou zijn uit een oud Vlaams geslacht dat reeds tijdens de kruistochten in de adelstand was verheven. Maar bronnen noemt hij niet. Het feit dat er van adeldom weinig te bespeuren valt, verklaart Nagtglas door aan te nemen dat de naar Zeeland uitgeweken leden van deze adellijke familie 'langzamerhand in de burgerkring gekomen zijn'.⁴ Waarschijnlijk baseert Nagtglas zich op wat Van Iperen beweert in zijn autobiografie. Daarin vermeldt hij dat zijn voorgeslacht geadeld werd vanwege deelname aan de

1 Van Iperen, *Afscheid*, 60, 61.

2 ZB, HS. 3632; F. Nagtglas, *Levensberigten van Zeeuwen I*, 456; Wachter, *Lyk-en lof-rede*, 11; J.M.G. Leune, *Lillo en Liefkenshoek. Repertorium van personen in en nabij deze scheldeforten 1585-1786 IIb* (Brussel 2006) 254.

3 Josua van Iperen, *Tweehonderdjarig jubel-feest der Nederlandsche vryheid of plegtige redenvoeringe ter gedagtenisse der afwierpinge van het Spaansche juk uitgesproken in de Grootte Kerk ter Veere op den III van bloeiemaand MDCCLXXII met eenige bylagen* (Middelburg 1772) 200; Adriaen Cornelisz van Haemstede, *Geschiedenis der martelaren die om de getuigenis der Evangelische waarheid hun bloed gestort hebben van Christus onzen zaligmaker tot het jaar 1655* (herdruk, Leiden 1747) 641, 642.

4 Nagtglas, *Levensberigten van Zeeuwen I*, 456.

kruistochten naar het heilige land.⁵ Weliswaar zijn er in Vlaanderen middeleeuwse adellijke families geweest die de naam Van Iperen droegen, maar er zijn geen bewijzen dat Van Iperen van hen af zou stammen.⁶ Wel verraadt de naam een Vlaamse afkomst. Vooral tijdens de godsdiensttroebelen in de zestiende eeuw namen veel mensen uit Vlaanderen de wijk naar Middelburg.⁷ Het is echter niet meer na te gaan hoe en wanneer het voorgeslacht van Van Iperen te Middelburg is gekomen.⁸

Zowel Van Iperens vader als grootvader waren werkzaam als opperkerken van de Middelburgse weeskamer, een instelling van het oud-Nederlandse recht dat toezicht hield op het beheer van de bezittingen en het vermogen van wezen.⁹ Verder was Van Iperens vader diaken van de hervormde gemeente.¹⁰ Gewoonlijk werden de ambten van ouderling en diaken bekleed door burgers van enige stand en aanzien.¹¹ Zijn verkiezing zal ingegeven zijn door het feit dat men vertrouwen in hem had als opperkerk van de weeskamer.¹² Ook laat zijn benoeming zijn theologische voorkeur doorschemeren. Lange tijd was er sprake geweest van een richtingenstrijd te Middelburg tussen Voetianen en Coccejanen, maar in Van Iperens tijd was die in het voordeel van de Coccejanen beslecht.¹³

Jacobus van Iperen was bevriend met de bekende arts Leonardus Stocke (1710-1775).¹⁴ Stocke richtte in Middelburg twee fysicotheologische genootschappen

5 ZB, HS. 3632.

6 E. Warlop, *De Vlaamse Adel voor 1300. Alfabetisch repertorium van edele geslachten (midden 9de - einde 13de eeuw)* II (Handzame 1968) 474.

7 De schaarse afschriften uit de doop- en trouwboeken van Middelburg vermelden frequent personen van Vlaamse afkomst.

8 Bij de beschieting in de meidagen van 1940 is het grootste deel van de DBL-registers verbrand.

9 ZA, Rekenkamer D, begraaftijsten ontvangers collaterale successies; H.M. Kesteloo, 'De Stadsrekeningen van Middelburg 1700-1810' IX, in: *AZG* (1902) 84; Nagtglas, *Levensberigten* I, 456, 546.

10 F. Nagtglas, *De algemeene kerkeraad van de nederduitsch-hervormde gemeente te Middelburg van 1574-1860 met eene inleiding en aantekeningen* (Middelburg 1860) 166.

11 G.D.J. Schotel, *De openbare eeredienst der Nederlandsche Hervormde Kerk in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw* (Leiden z.j.) 312.

12 Pieter Boddaert, Johannes Plevier en Nikolaas van der Schatte, *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden behelzende eene beschrijving van Zeeland, met eene kaart, plans van steden en konstige printverbeeldingen versierd. Behelzende eene beschrijving van Staats-Vlaanderen I* (Amsterdam 1751) 121.

13 S.D. Post, 'Machtsmisbruik in Middelburg, Een onderzoek naar de achtergrond van Smijtegelts aversie tegen de coccejaanse predikanten', in: *Documentatieblad Nadere Reformatie*, 15 (1991) 36; M. van der Bijl, 'Kerk en politiek omstreeks 1700: een theologisch trio', in: A. Wiggers e.a. (ed.), *Rond de kerk in Zeeland*, 177-193.

Schotel, *De openbare eeredienst*, 312.

14 ZB, HS. 1496; over Stocke zie J.C. de Man, 'Leonardus Stocke, eene historische bijdrage', in: *Tijdschrift van de Nederlandsche maatschappij tot bevordering der geneeskunst* 11 (1856) 3-30; A.W. Prins, 'Leonardus Stocke, fysicotheologie en materialisme in de achttiende eeuw in Nederland', in: *Algemeen Nederlands tijdschrift voor wijsbegeerte* 75 (1983) 95-109.

op.¹⁵ Onder de term fysicotheologie verstaan we de wisselwerking tussen een theologie die zich baseerde op gegevens van de experimentele natuurwetenschap en een experimentele natuurwetenschap die bedreven werd met uitdrukkelijke theologische vooronderstellingen.¹⁶

Gods grootheid meende men bijvoorbeeld aan te kunnen tonen uit de onmetelijkheid van het heelal, maar ook uit de bouw van een slakkenhuis.¹⁷ Het doel van de fysicotheologie was dan ook om de Schepper te leren kennen uit zijn schepselen. Hiervoor diende dan empirisch onderzoek. De gereformeerde orthodoxie stond echter huiverig tegenover fysicotheologie. Men meende namelijk dat het menselijk verstand te zeer verduisterd was voor dergelijke zaken.¹⁸ Tevens bestond er in Middelburg tijdens de jeugdijaren van Van Iperen grote belangstelling voor het Newtonianisme. Het verhaal gaat dat de bekende John Theophilus Desaguliers (1683-1744), die het Newtoniaanse gedachtegoed in Engeland en Nederland verbreidde, reeds in 1729 te Middelburg lessen verzorgde.¹⁹ Deze belangstelling in Middelburg kan een voedingsbodem zijn geweest voor de interesse die Josua van Iperen later voor de fysicotheologie aan de dag legde.

1.2. Leerling van de Latijnse school

In 1737 werd Josua ingeschreven als leerling van de Latijnse school.²⁰ De lessen werden aangevangen en beëindigd met een gebed in het Latijn of Grieks, dat door een van de leerlingen eerbiedig moest worden opgezegd. Naast het onderwijs in deze talen behoorde ook het van buiten leren van de Heidelbergse Catechismus tot de leerstof.²¹ Blijkens het schoolreglement waren de leerlingen lang niet altijd even

15 W.W. Mijnhardt, *Tot heil van het menschedom. Culturele genootschappen in Nederland 1750-1815* (Amsterdam 1988) 132, 133.

16 J.P.M. Bots, *Tussen Descartes en Darwin. Geloof en natuurwetenschap in de achttiende eeuw in Nederland* (Assen 1972) 2, 146.

17 Rienk H. Vermij, *Secularisering en natuurwetenschap in de zeventiende eeuw: Bernard Nieuwentijt* (Amsterdam 1991) 106.

18 J.W. Buisman, 'Rede en de openbaring in de verlichting', in: W.T.M. Frijhoff en L. Wessels (ed.), *Veelvormige dynamiek. Europa in het ancien régime 1450-1800* (Amsterdam 2006) 446-448.

19 Ernestine G. E. van der Wall, 'Newtonianism and religion in the Netherlands', in: S. Mandelbrote (ed.), *Studies in history and philosophy of sciences*, 35 (2004) 493-514; Rienk Vermij, *The Calvinist Copernicans. The reception of the new astronomy in the Dutch Republic, 1575-1750* (Amsterdam 2002); Klaas van Berkel, 'Science in the service of the Enlightenment 1700-1795', in: Klaas van Berkel e.a. (ed.), *A history of science in the Netherlands: survey, themes and reference* (Leiden 1999) 80-81; H.J. Zuidervaat, *Van 'konstgenoten' en hemelse fenomenen. Nederlandse sterrenkunde in de achttiende eeuw* (Rotterdam 1999) 72; K. van Berkel, *In het voetspoor van Stevin. Geschiedenis van de natuurwetenschap in Nederland 1580-1940* (Meppel 1985) 82; Mijnhardt, *Tot heil van 't menschedom*, 132.

20 Johann Georg Voegler, 'De leerlingen van het Middelburgsch gymnasium van 1629 tot 1905', in: *AZG* (1906) 35.

21 Johann Georg Voegler, 'Geschiedenis van het Middelburgsch gymnasium. Tweede tijdvak van 1574-1815', in: *AZG* (1893) 531.

braaf; zo was de bepaling nodig dat de leerlingen bij het uitgaan van de school ‘sedig elk sijns wegs na huijs gaan, niet onbesuijst loopen, malkander stooten en schreeuwen, of op de straat met hoopen blijven staan’.²² Zoals gebruikelijk was de school onderverdeeld in zes klassen, waarvan de eerste twee onder leiding stonden van een preceptor, de middelste twee onder leiding van de conrector en de hoogste twee klassen onder leiding van de rector.

De toestand van de school was niet bepaald florissant. De preceptor, de Lutherse predikant Johannes Nicolaas Treitel, leefde in onmin met zijn kerkenraad. In het jaar dat Van Iperen op school kwam, was het conflict hoog opgelopen. De curatoren namen Treitel in bescherming, maar het conflict zal aan de lessen geen goed gedaan hebben, te meer daar klassikaal lesgeven niet de sterkste kant van Treitel was.²³ Rector van de school was tijdens Josua’s eerste schooljaren Frederik Lodewijk Abresch. Onder diens rectoraat ging de school hard achteruit. Telde de school in 1734 nog 52 leerlingen, in Van Iperens schoolperiode was het aantal gedaald tot 22.²⁴ In 1741 trad de conrector Wilhelm Otto Reitz (1702-1768) als nieuwe rector aan. Onder zijn leiding maakte de Latijnse school weer een bloeiperiode door. Reitz was een rechtsgeleerde en had grote belangstelling voor wiskunde. Van Iperen heeft zijn leven lang het belang van de wiskunde ingezien en was een liefhebber van algebra.²⁵ Hoe belangrijk Reitz voor Van Iperen geweest is, schreef hij zelf bij zijn afscheid van de Latijnse school, maar wellicht is het niet meer dan een plichtpleging:

Beroemde rector gy hebt my voornamentlyk
 Vermaning, leere en raad gegeven, waar voor ik
 U zoveel als ’t gemoed bevat, niet kan bedanken:
 De rechte dankbaarheid bewyst men door geen klanken.²⁶

Niet iedereen die onderwijs volgde aan de Latijnse school, rondde deze opleiding af. Er waren vanouds ook kinderen uit de koopmansstand die slechts enkele jaren het onderwijs genoten en daarna de school verlieten. Vooral in de zeventiende

22 Voegler, ‘Geschiedenis’, 526.

23 Voegler, ‘Geschiedenis’, 438-440; Nagtglas, *Levensberichten* II, 778; *NNBW* III, 1247.

24 Voegler, ‘Geschiedenis’, 433-441.

25 Voegler, ‘Geschiedenis’, 441, 443; J.C. Poggendorff, *Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften enthaltend Nachweisungen über Lebensverhältnisse und Leistungen von Mathematikern, Astronomen, Physikern, Mineralogen, Geologen usw. aller Völker und Zeiten* I (Leipzig 1863) 602; J.G. Meusel, *Lexikon der von 1750 bis 1800 verstorbenen Teutschen Schriftsteller* IX (Leipzig 1811) 216-218; Josua van Iperen, *Intree-rede te Batavia, nevens eene inleidings-redevoering tot de openbaare lessen over de wysbegeerte en fraaije letteren* (Amsterdam 1780) 105.

26 Josua van Iperen, *Laudatio viri illustris C. van Bynkerhoek in publico gymnasii Medioburgensis auditorio habita A.D. xii kal. martias MDCCXLIV ab Josua van Iperen, auctore* (Middelburg 1744) 31.

eeuw was dit het geval.²⁷ Ook was het mogelijk om zonder afgeronde opleiding te gaan studeren aan de universiteit omdat er geen formele toegangseisen waren.²⁸ Van Iperen die naar eigen zeggen behept was met een drift om boven andere leerlingen uit te munten, doorliep de gehele opleiding en sloot deze af met een zogenaamde 'oratie'. Dit was slechts weggelegd voor de beste leerlingen. Op 12 februari 1744 vond deze feestelijke gebeurtenis plaats.²⁹

De plechtigheid begon met een optocht vanuit de Latijnse school naar het auditorium van de zogenaamde Wandelkerk, de ruimte tussen de Nieuwe Kerk en de Koorkerk die zich onder een dak bevonden van het oude abdijcomplex. Twee stadsboden gingen voorop met een houten bak waarin de prijzen vervoerd werden: boeken met op de kaft het wapen van Middelburg. Achter hen volgden de curatoren, daarna kwamen de rector en de leraren, gevolgd door de afgestudeerden. De overige leerlingen sloten de rij. De rector opende de plechtigheid met een welkomstgroet, waarna de oraties door de leerlingen werden gehouden. Vervolgens las de rector de namen op van de leerlingen en overhandigde de voorzitter van het college van curatoren de prijzen. De samenkomst werd besloten door een toespraak van de rector.³⁰

Blijkens de titel van de oratie was Van Iperens declamatie een lofredde op Cornelis van Bynkershoek (1673-1743). Deze rechtsgeleerde was te Middelburg geboren en hij overleed een jaar voordat Van Iperen de Latijnse school verliet.³¹ Wellicht was zijn overlijden aanleiding om aan hem een *laudatio* te wijden. Het is niet ondenkbaar dat rector Reitz de hand had in deze keuze, hij was immers zelf ook rechtsgeleerde. Bij oraties boden rectoren nogal eens de helpende hand. Zeker in de achttiende eeuw kon het schrijven van oraties een vast bestanddeel van het inkomen van een rector uitmaken.³² Een jaar voor Van Iperens oratie tekende Reitz aan dat de drie oraties die toen gehouden werden hem grote voldoening gaven, te meer daar het hun eigen opstel was.³³ Deze opmerking laat zien dat het ook in Middelburg gebruikelijk was dat de rector meehielp. Maar het feit dat bij Van Iperens *Laudatio* met nadruk op het titelblad wordt vermeld *ab Josua van Iperen, auctore* blijkt dat Van Iperen zijn oratio daadwerkelijk zelf heeft geschreven. Wel zal Reitz hebben meegewerkt. Wanneer Van Iperen mededeelt dat hij informatie over Van Bynkershoek heeft geput uit het 'schoolboek' van de Latijnse school, moet hij

27 H.W. Fortgens, *Schola Latina. Uit de geschiedenis van ons hoger onderwijs* (Zwolle 1958) 31.

28 J. Spoelder, *Prijsboeken op de Latijnse school. Een studie naar het verschijnsel prijsuitreiking en prijsboek op de Latijnse scholen in de Noordelijke Nederlanden, ca. 1585-1876, met een repertorium van wapenstempels* (Amsterdam 2000) 165.

29 Van Iperen, *Afscheid*, 60-61; Sarah Blom, 'Onderwijs en wetenschappelijke vorming', in: D.W. Fokkema en Frans Grijzenhout (ed.), *Rekenschap 1650-2000* (Den Haag 2001) 207; Josua van Iperen, *Laudatio*, titelpagina.

30 Voegler, 'Geschiedenis', 415.

31 Josua van Iperen, *Laudatio*, titelpagina; *NNBWI*, 533.

32 Spoelder, *Prijsboeken*, 174.

33 Voegler, 'Geschiedenis', 442.

hierbij in ieder geval hulp gehad hebben van Reitz. Het ligt immers niet voor de hand dat een leerling zonder toestemming en medewerking de administratie van de school kon inzien.³⁴

De *Laudatio* was Van Iperens eerste publicatie.³⁵ Hij geeft hierin een beschrijving van Van Bynkerhoeks leven. Hij schetst kort zijn afkomst als telg van een zeilmakersfamilie.³⁶ Verder handelt het klinkdicht over Van Bynkershoeks inspanningen op de Latijnse school, zijn studie aan de universiteit, ‘als hy leeg tyd had, ging hy nergens henen waren, in kroegen of bordeel, maar scherpte zyn vernuft’.³⁷ Hij beschreef zijn werkzaamheden en zijn huwelijken.³⁸ Behalve de daden en de inborst van Cornelis van Bynkershoek, gaf Van Iperen ook een beschrijving van zijn postuur: ‘Hy was gelyk van wezen en schouders aan een god’.³⁹ Minutieus beschreef hij ook het gelaat van Van Bynkershoek en ontleende daaraan betekenis. De donkere ogen schitteren van ernst, zijn voorhoofd wijst het vermogen tot deugd aan, ‘dat glansig hem versiert’. De wenkbrauw heeft een plooi naar boven, waaruit men zijn naarstigheid kan kennen. De neus is van onder wat ‘ingehaald’, dat duidt op snelheid van begrip en scherpe reuk. Zijn purperrode lippen laten matigheid zien.⁴⁰

Zyn wezen en zyn koonen

Belooven aan elkeen, de vrin’lykheid te toonen.⁴¹

Leerlingen konden bij hun promotie naar de universiteit een geschenk krijgen van de curatoren. Wie deze eer te beurt viel, diende dan wel een in het Latijn te houden dankwoord uit te spreken. Ook Van Iperen ontving een dergelijk geschenk. In zijn *Laudatio* bracht hij hiervoor dank: er zouden eerder sneeuwwitte kraaien en pikzwarte zwanen door het luchtruim zweven, dan dat zijn dankbaarheid zou ophouden.⁴²

1.3. Onderwijs van Jacobus Willemsen in oosterse talen

Behalve de Latijnse school was er te Middelburg ook een illustre school gevestigd. Een dergelijke instelling was bevoegd tot het geven van academisch onderwijs. Er waren professoren aan de school verbonden, maar deze bezaten geen promotierecht. Dit laatste was voorbehouden aan een hogeschool of universiteit. Het onder-

34 Van Iperen, *Laudatio*, 19.

35 Van Iperen, *Laudatio*, 15.

36 Van Iperen, *Laudatio*, 17.

37 Van Iperen, *Laudatio*, 21.

38 Van Iperen, *Laudatio*, 27.

39 Van Iperen, *Laudatio*, 29.

40 Van Iperen, *Laudatio*, 29.

41 Van Iperen, *Laudatio*, 30.

42 Fortgens, *Schola Latina*, 113; Voegler, ‘Geschiedenis’, 425; ZB, HS. 3632, 1; Van Iperen, *Laudatio*, 30.

wijs werd gegeven in de Wandelkerk en stond open voor belangstellenden. De colleges werden gegeven op woensdagen, wanneer de kinderen van de Latijnse school 's middags vrijaf hadden.⁴³

Er werd voornamelijk theologie, filosofie en anatomie gedoceerd. De school leidde een kwakkelend bestaan.⁴⁴ Van het hoogleraarschap moeten wij ons niet al te veel voorstellen; meestal waren het predikanten, die als dank voor het feit dat zij een beroep naar een andere gemeente hadden afgeslagen, werden benoemd tot hoogleraar aan de illustre school.⁴⁵ Behalve de genoemde colleges op woensdagen was het gebruikelijk dat men de lessen hoofdzakelijk volgde bij de hoogleraren thuis.⁴⁶ Deze hoogleraren waren vrij in de keuze en inrichting van de lesstof.⁴⁷ Van Iperen ontving lessen in oosterse talen bij Jacobus Willemsen.⁴⁸

Deze schatrijke en kinderloze predikant van ernstig-coccejaanse snit, was niet alleen Van Iperens leraar maar ook diens mecenas en 'vader in Christus'.⁴⁹ Bij het vertrek naar de universiteit ontving Van Iperen van hem een werk van de bekende hebraïst Buxtorf. Johann Buxtorf (1564-1629) die als geleerde werkzaam was te Bazel, ging uit van de authenticiteit van de masoretische vocalisatie van Hebreeuwse tekst, om daarmee het orthodoxe inspiratiedogma te verdedigen tegenover zowel de rooms-katholieke leer als tegen de Bijbelkritiek die in die tijd opkwam. Hij vervaardigde verschillende naslagwerken; welk boek Van Iperen heeft ontvangen is niet duidelijk, maar hoogstwaarschijnlijk schonk Willemsen hem een exemplaar van het *Manuale Hebraicum et Chaldaicum*.⁵⁰ In ieder geval was Van Iperen hem er zeer erkentelijk voor.⁵¹

1.4. Vrienden en connecties

Tijdens zijn schoolperiode had Van Iperen enkele vrienden die een gedicht schreven in zijn *Laudatio*. Allereerst schreef Benjamin Taats een lofdicht op hem. Met

43 Voegler, 'Geschiedenis', 529.

44 W. Frijhoff, 'Zeelands universiteit. Hoe vaak het mislukte en waarom', in: A.I. Bierman e.a., *Worstelende wetenschap. Aspecten van wetenschapsbeoefening in Zeeland van de zestiende tot in de negentiende eeuw* (overdruk van AZG 1987) 7-41.

45 W. Frijhoff, 'Zeelands universiteit', 13.

46 W. Frijhoff, 'Zeelands universiteit', 12.

47 F. Sassen, *De illustre school te Maastricht en haar hoogleraren 1683-1794* (Amsterdam 1972) 14; F. Sassen, *Studenten van de illustre school te 's Hertogenbosch 1636-1810 ter reconstructie van het album studiosorum* (Amsterdam 1970) 8.

48 ZB, HS. 2067, J. van Iperen aan J. Willemsen, 30 maart 1745.

49 *NNBW* V, 1189; H. de Jong, 'Jacobus Willemsen (1698-1780) Lampiaans godgeleerde in het "dierbaar" Middelburg', in: *AZG* (1991) 75, 85, 89-92; Van Iperen, *Tweehonderdjarig jubelfeest*, iv, v.

50 Over Johann Buxtorf sr. zie *RGG* I-4 (Tubingen 1998) 1927; zie verder S.G. Burnett, *From Christian hebraism to Jewish studies. Johannes Buxtorff (1564-1629) and Hebrew learning in the seventeenth century* (Leiden 1996).

51 ZB, HS. 2067, Van Iperen aan Willemsen, 30 maart 1745.

Benjamin Taats zou Van Iperen in Groningen gaan studeren. Taats stamde uit een deftige van oorsprong Vlaamse familie.⁵² Hij volgde echter geen lessen aan de Latijnse School, maar bekwaamde zich in het Latijn onder leiding van de predikant Jacob Gijsbert Wichmans (overl. 1769) uit het naburige dorpje Nieuwland. Het was in die tijd gebruikelijk dat predikanten privélessen gaven ter voorbereiding op een universitaire studie.⁵³ Op 4 augustus 1744 hield Benjamin zijn oratie in de kerk van Nieuwland. Ook deze oratie verscheen in druk en Josua van Iperen vereerde zijn vriend met een gedichtje. Een andere vriend wenste Taats toe:

Ga nu van hier, mijn vriend, daar 't Hoogeschool U wacht
En hou de wijsbegeerte, het oog der ziel in acht
Dan zal het bijgeloof door 't Redenlicht verdwynen.⁵⁴

De vriendenkring verkeerde blijkbaar in de sfeer van de Verlichting. Van Iperen zou zijn hele leven lang strijden tegen ‘bijgeloof’, wat voor hem neerkwam op dweperij. Dit begrip werkte hij verder niet nader uit, maar het is duidelijk dat hij daaronder verstond het tegendeel van een rustige bedaarde wijze van redeneren.⁵⁵ De tweede kameraad die Van Iperens werkje opluisterde met een bijdrage was Jacobus Goethals. Van hem is zo goed als niets bekend. Wellicht was hij van rooms-katholieken huize en is hij reeds op achttienjarige leeftijd overleden.⁵⁶ De derde die een gedichtje schreef was Hendrik de Witte Tierings. Van hem weten wij dat hij connecties had met de eerder genoemde arts Leonardus Stocke. Bij diens afscheid van Middelburg schreef De Witte Tierings een gedicht voor hem samen met Petronella Johanna de Timmerman (1724-1786). Zij was een begaafd meisje dat interesse had in wijsbegeerte en wiskunde en de echtgenote zou worden van de wiskundige en filosoof Johann Friedrich Hennert (1733-1813), over wie wij nog meer zullen horen.⁵⁷

In zijn jeugd was Van Iperen enkele malen van de partij bij huwelijksjubilea. Het was gebruikelijk om het feest op te luisteren met het voordragen van gelegenhedsgedichten, die naderhand werden gebundeld en uitgegeven. Zo was hij in 1743 aanwezig op de zilveren bruiloft van Johan Assuerus Schorer en Maria Johanna van de Putte, waar hij een gedicht voordroeg. Johan Assuerus Schorer (1690-

52 Nagtglas, *Levensberichten* II, 733-734.

53 Benjamin Taats, *Oratio de bellis eruditorum* (Middelburg 1744) titelblad; Voegler, ‘Geschiedenis’, 439; Arno Neele, ‘Religie en Cultuur’, in: Paul Brusse en Jeanine Dekker (ed.), *Geschiedenis van Zeeland III* (Utrecht z.j.) 254, 255; over Wichmans zie F.A. van Lieburg, *Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816 I Predikanten* (Dordrecht 1996) 278.

54 Benjamin Taats, *Oratio de bellis eruditorum*, ongepagineerd.

55 Van Iperen, *Afscheid*, 47.

56 Nagtglas, *Levensberigten van Zeeuwen* I, 269.

57 Hendrik de Witte Tierings en Petronella Johanna de Timmerman, *Aan den kunstwekenden heere Leonardus Stocke, welervaren arts : wanneer zym ed. na eene plechtige afscheidsreden uit Middelburg in Zeeland naar Utrecht vertrok.* (z.p. 1746); Nagtglas, *Levensberichten* II 769; zie ook hoofdstuk 12.

1752) was ontvanger-generaal van Zeeland en advocaat-fiscaal van het hof van Vlaanderen.⁵⁸ Ook had hij zitting in het stadsbestuur en was hij thesaurier van Middelburg. Hij was een telg van het bekende en aanzienlijke Middelburgse regentengeslacht Schorer, dat afkomstig was uit Aken.⁵⁹ Het echtpaar had zes zonen. Waarschijnlijk was Van Iperen bevriend met een van hen. In verschillende gelegenhedenbundels van deze familie komen wij namelijk ook weer bijdragen tegen van de reeds genoemde Hendrik de Witte Tierings en Jakobus Goethals. Via deze familie maakte Van Iperen waarschijnlijk ook kennis met de tolerante en vooruitstrevende predikant Ewald Hollebeek (1719-1796), de latere Groningse en Leidse hoogleraar. Hollebeek, die destijds nog ongehuwd was, kwam veel over de vloer bij deze familie. Hij schreef jaren later dat hij Van Iperen al zeer lang kende.⁶⁰

Een tweede gedicht schreef hij in 1746 bij de gelegenheid van het vijfentwintigjarig huwelijk van Jacobus Perkois en Jacoba Vermeulen. Het geslacht Perkois was een voorname handelsfamilie.⁶¹ Een zoon van het jubilerende echtpaar, Johannes Perkois, was leerling van de Latijnse school en verliet evenals Van Iperen de school in 1744.⁶²

1.5. Conclusie

Wanneer wij de spaarzame gegevens overzien, kunnen wij concluderen dat Josua van Iperen niet behoorde tot het regentenmilieu van Middelburg, al was hij via zijn grootmoeder wel aan regentenfamilies gelieerd. Zijn vader en grootvader waren opperklerk van de weeskamer. Door zijn opleiding aan de Latijnse school bewoog hij zich in kringen van gegoede stand. Zijn vriendenkring ademde de sfeer van de gematigde Verlichting.

Ten behoeve van zijn verdere studie had hij een mecenas nodig, die hij vond in de predikant en hoogleraar Jacobus Willemsen. Van hem ontving hij onderwijs in de oosterse talen. In zijn jeugdijaren bestond er te Middelburg grote belangstelling voor fysicotheologie. Naar alle waarschijnlijkheid werd hier de voedingsbodem voor zijn latere belangstelling gelegd. Godsdienstig gezien behoorde hij tot de cocjeaanse stroming van de Middelburgse gemeente.

58 Josua van Iperen, 'Idyllon', in: *Zegengroeten ter zilveren bruilofte van den weledelen gestrengen here, den here mr Johan Assuerus Schorer, ontvanger generaal van Zeeland, advocaat generaal van den edelen hove van Vlaanderen, enz. enz. en weledele geborene vrouwe, mevrouwe Maria Johanna van de Putte, gevierd te Middelburg den xxviii van grasmaand des jaars MDCCXLIII* (z.p. 1743).

59 Jacobus Willemsen, *Gedenkteken, opgerecht ter gedachtenis van den rechtveerdigen, op dat die zy tot zegening: in eene lykrede over I. Kon: XI: 43. 1ste deel; op het godzalig en gelukzalig afsterven van den hooggeleerden zeer eerwaarden en godvruchtigen heere Isaäk Schorer* (Middelburg 1751) 65, 66.

60 ZB, HS. 3893, dagboekantekeningen van Maria Johanna van de Putte; NHA, KHMW, inv. 40, E. Hollebeek aan C.C.H. van der Aa, 25 april 1765. Zie over Hollebeek *NNBWI*, 1140, 1141; *BL IV*, 209-211.

61 Nagtglas, *Levensberichten II*, 365.

62 Voegler, 'De leerlingen', 35.